

20. *Управленческое консультирование* в 2-х т. / Под ред. М. Кубра. – Т. 1. – М.: 2004. – 211 с.
21. Кабалкин А. Ю. Договор возмездного оказания услуг // *Российская юстиция*, 1998. – № 3–4. – С. 14.
22. Санникова Л. В. Услуги в гражданском праве России. – М.: Волтерс Клувер, 2006. – 78 с.
23. *Основи управлінського консультивання*: Навчальний посібник / А. Е. Воронкова [та ін.]; За заг. ред. док. екон. наук, проф. А. Е. Воронкової. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2010. – 484 с.
24. Луць В. В. Сучасна кодифікація договірної права в Україні: здобутки і проблеми // *Вісник Академії правових наук України*, 2003. – № 2 (33)–№ 3 (34). – С. 418–419.
25. *Договірне право України*. Загальна частина: навч. посіб. / [Т. В. Боднар, О. В. Дзера, Н. С. Кузнецова та ін.]; За ред. О. В. Дзери. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 896 с.
26. Шаркова Г. Ю. До питання щодо визначення поняття договору консалтингу // *Приватне право і підприємництво*. Збірник наукових праць. Вип. 8, 2009 р. / Редкол.: Крупчан О. Д. (гол. ред.)

- та ін. – К.: Науково-дослідницький інститут приватного права і підприємництва Академії правових наук України, 2009. – С. 46–49;
27. Сукманова Е. Правовое регулирование консалтинговых услуг в Украине / Е. Сукманова // *Підприємство, господарство і право*, 2002. – № 9. – С. 30–32.
28. Ханік-Посполітак Р. Ю. Договори на проведення аудиту: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 1997. – С. 23.
29. Бурлаков Р. М. Цивільно-правові питання здійснення аудиторської діяльності в Україні / Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Університет внутрішніх справ. – Харків, 2000. – 27 с.
30. Веретельник Л. К. Систематизація договорів у цивільному праві / Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2007. – 29 с.
31. Дроздова Н. «Договір про надання фінансових послуг у цивільному праві України» / Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2005. – 24 с.

Article is devoted to research on such categories often used as a «consultation» and «consulting». The author found by comparing their private nature and the example of legal regulation of accounting and consulting services are considered differences. We consider approaches to the legal nature of consulting and contract agreement for the audit based on the provisions of the ascending classification of contracts, developed the doctrine of civil law.

Стаття посвячена науковому дослідженню таких часто употребляемых категорій як «консультація» и «консалтинг». Посредством сравнения установлена их частноправовая природа и на примере механизма правового регулирования предоставления аудиторских и консалтинговых услуг охарактеризована их разница. Рассмотрены научные подходы относительно правовой природы договора консалтинга и договора на проведение аудита, исходя из положений классификации договоров, разработанной доктриной гражданского права.

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ ВИНИКНЕННЯ ВІДНОСИН ЗА КРЕДИТНИМ ДОГОВОРОМ

Оплачко Л.П.,

науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва АПРН України

Статтю присвячено комплексному аналізу історичних джерел, які регулювали порядок виникнення, зміни та припинення відносин за кредитним договором.

Ключові слова: кредитні відносини, кредитний договір, грошово-кредитні операції, відсоток, майно.

Коли виникли кредитно-позикові відносини докорінно не відомо. Разом з тим в усі часи більшість держав намагалася врегулювати порядок ведення не лише торговельних операцій, а й виникнення відносин у сфері кредитування.

Вважається, що стародавня банківська справа, зокрема кредитування, розпочалася зі Стародавньої Греції. Ще дві з половиною тисячі років тому в давньогрецьких містах на узбережжях Середземного, Егейського і Чорного морів було здійснено перші грошово-кредитні операції [1, с. 61]. Займалися такою справою трапезити, міняйли чи лихварі. В Законах вавилонського царя Хаммурапі (ЗХ) (II тис. до н. е.) чітко регулювався порядок надання позик, а саме:

1) згаданим видом діяльності мали право займатися лише тамкари (особи, які вклали капітал в торговельно-лихварську операцію). Під такими особами розумілися купці та лихварі. При цьому купці виконували роль державних агентів, їхня посада так і називалась «тамкар», а лихварем могла бути будь-яка фізична особа, яка мала змогу надати під відсоток гроші чи майно (§ 40 ЗХ) [2, с. 157];

2) в позику надавалося зерно та срібло. Держава намагалася контролювати позикові операції шляхом встановлення максимального відсотка, а виникнення таких відносин контролювалося уповноваженими особами держави – контролерами. Так, в § 88–90 ЗХ були обмежені відсотки на борги: на срібло – 20 % річних, на зерно – 33,5 % річних;

3) договір кредиту записували на глиняних табличках. В договорі кредиту мали зазначитися такі реквізити: розмір позики, імена кредитора та позичальника, дата укладення договору, місце укладення, розмір відсотка, строк сплати, імена свідків та відгиск нігтя позичальника [3, с. 27–28].

В законах Ману (II ст. до н. е.), які існували в Стародавній Індії, зазначалося, що «лихвар може отримувати процент, який збільшує багатство, встановлений Васіштхою». Разом з тим ці ставки різнилися залежно від соціального стану позичальника: для брахманів – максимум 24 % річних; кшатріїв – 36 %; вайшья – 48 %; шудр – 60 % [4, с. 129–137].

В Стародавньому Римі регулювання кредитних відносин відбувалося за Законами 12 таблиць (449 р. до н. е.). В III таблиці було передбачено порядок стягнення боргу з боржника. Якщо боржник не віддав борг протягом 60 днів з моменту винесення рішення суду про стягнення боргу чи родичі боржника не сплатили цей борг, кредитор мав право продати боржника в рабство. Крім того, в таблицях був визначений максимальний річний відсоток – так званий *fenus unciarium* (унціальний), тобто 1/12 вкладеного капіталу, або 8,33 % річних.

* *Хаммурапі* ліквідував велику приватну торгівлю; у зв'язку з цим купці або мали перейти на державну службу, або залишити торгівлю. Купець – тамкар повинен був торгувати державним товаром та приносити прибуток державі, за що отримував право провадити і самостійні приватні торговельні операції (на практиці ці види діяльності суміщалися) [1, с. 60].

В Київській Русі кредитні відносини регулювалися зведенням законів, що мали назву Руська Правда. В просторовій редакції Руської Правди було передбачено такі вимоги щодо виникнення кредитно-позичкових відносин: договір необхідно було укладати при свідках (ст. 47), якщо борг був більше трьох гривень і при укладенні договору свідки були відсутні, то не можна було вимагати повернення боргу (ст. 52), розмір відсотків залежав від строку дії договору: чим більший строк дії договору, тим більший відсоток. Місячний «рез» назначався при виплаті боргу протягом декількох днів чи місяця. Ставка його чітко не зазначалася, однак науковці вважають, що це 20 %) [5, с. 577].

Разом з тим Руська Правда не встановлювала чітко відсотки по позиках, тому лихварі встановлювали занадто високі відсотки, що призводило до позитивного відпрацювання боргу у кредитора. Більшість боржників ставали «закупами», бо не мали змоги сплатити борг, адже робота на кредитора не давала можливості заробити грошей. Свавілья лихварів призвело до повстання 1113 р., після якого відбувся прихід до влади Володимира Мономаха. За рішенням князівської Ради лихварі були виселені за межі Русі з усім їх майном без права повернення, цим же рішенням було законодавчо встановлено відсотки по позиках – 20–50 % [6, с. 5–6].

Подальше дослідження історичних законодавчих актів показало, що з прийняттям нових законодавчих актів вдосконалювалося і законодавство щодо регулювання питань надання позик (кредитів), надавалися нові права та покладалася нові обов'язки на учасників таких відносин. Якщо зробити огляд законодавства Х–XX ст. з точки зору прав та обов'язків, наданих учасникам кредитних відносин, форми укладення договору, відповідальності сторін, то можна побачити таку картину.

Псковська судна грамота (1467 р.) передбачала три способи укладення договору позики: позика під забезпечення заставою з оформленням запису, позика під забезпечення заставою з оформленням заставної дошки, застава.

При цьому ст. 30 Псковської судної грамоти надає право укладати договір позики на суму не більше 1 рубля без оформлення запису. Статті 73–74 встановлювали правила стягнення відсотків, а саме: якщо кредитор вимагає виконання зобов'язання у визначений строк, то він отримує свої відсотки. Якщо пропустить строк сплати позики, то втрачає право на відсотки. Кредитор втрачає право на відсотки і в тому разі, коли буде вимагати повернення боргу достроково [8, с. 358–362, 372].

Починаючи з XVI ст., українські землі опинилися у складі різних держав. На території Західної Русі, яка була під юрисдикцією Польщі, діяло звичаєве право, бо після загарбання польськими феодалами Галицької Русі, в якій вже існувала чітка система судівництва, що ґрунтувалася на законах «Руської Правди» та звичаєвому праві, польський уряд не міг вводити свого законодавства, яке перебувало у зародковому стані [9, с. 47].

Більше документальних відомостей про правове регулювання кредитних відносин є щодо територій, які відійшли до Москви.

Так, Судебник 1497 р. передбачав, по-перше, норми щодо можливості взяття купцями чужих грошей чи товарів під відсотки для використання їх для власного торгового обороту з метою отримання прибутку; по-друге, для

захисту боржника в суді – у разі сплати ним боргу повинна бути надана «полетняя грамота» – документ про сплату боргу (ст. 55) [10, с. 88].

Статті 189–192 «Соборного Уложення» 1649 р. передбачали, що договір позики та кредитний договір мали бути оформленими в письмовій формі під страхом втратити право звернення до суду в разі його не виконання. Такі документи мали назву позикових кабальних, закладних тощо. Статті 254–260 встановлювали правила сплати боргу. Так, казна мала перевагу перед приватними боргами, іноземні кредитори – перед місцевими [11, с. 312, 321]. Іменний Указ Петра I «Про боржників» від 15 січня 1718 року забороняв підданим брати гроші в кредит від посадових осіб, а також забороняв встановлення фінансової залежності деяких посадових осіб від окремих приватних осіб: морських посадовців заборонялося годувати в приватних будинках в борг, давати в борг гроші на горілку та азартні ігри [12, с. 687, 706–707]. В 1754 році було створено Державний дворянський банк, в якому перевага щодо надання кредитів належала поміщикам. Кредит поміщикам видавався під 6 % річних, водночас приватний кредит видавався під 20 % річних, хоча був закон 1754 р. «Про покарання лихварів», який встановлював відсоткову ставку 6 %, так званий «указний відсоток». Однак його ніхто не виконував. Цей закон був підтверджений у 1764 р. і зберігав чинність протягом першої половини XIX ст. У такій ситуації будь-яка приватна кредитна операція перетворювалася на нелегальну та ризиковану, що сприяло збільшенню вартості кредиту. Отже, політика держави не сприяла виникненню та розвитку приватних кредитних закладів [13, с. 178].

В Україні в XIX–XX ст. були відомі так звані державні та приватні кредити. Державні кредити надавалися спеціально створеними установами (банками, приказами громадської опіки). Приватні кредити надавалися лихварями.

В 1817 році замість дисконтних контор були створені контори та відділення Державного комерційного банку при Асигнаційному банку, які працювали в більшості великих міст імперії – Одесі, Києві, Харкові. В Одесі на початку XIX ст., до заснування контори Комерційного банку, лихварський відсоток становив 36 %, а після заснування банку він знизився до 12 %. В Україні першої половини XIX ст. ошадні скарбниці в основному мали домінуюче становище.

Царський уряд, передбачаючи неминучість селянської реформи, змушений був вживати заходів щодо зміни всієї системи державних кредитних установ. В 1860 р. було створено Державний банк, на який було покладено завдання зміцнення грошової та фінансової системи. Він мав право обліковувати векселі та інші цінні строкові папери, надавати позики, за винятком іпотечних, купувати й продавати дорогоцінні метали та цінні папери, приймати вклади тощо. Однак він не мав права самостійної емісії, а лише випускав кредитні білети на вимогу уряду. З проведенням селянської реформи було прийнято «Положение о выкупе крестьянами, вышедшими из крепостной зависимости их усадебной оседлости и о содействии правительства к приобретению сими крестьянами в собственность полевых угодий» від 19 лютого 1962 року [14, с. 10–250]. Статті 64–73 Положення встановлювали розміри викупної позики та порядок видачі такої позики селянам з царської казни. Оскільки Державний банк дедалі менше займався комерційною діяльністю, то виникла потреба в кредитних закладах, які б надавали кре-

дитну допомогу найчисельнішим верствам населення – дворянам та селянам. У 80-х роках XIX ст. виникли Селянський поземельний та Дворянський земельний банки.

З прийняттям у 1900 році Зводу законів Російської імперії було покладено початок кодифікації російського законодавства. Так, у 1903 році був прийнятий Кредитний статут (том XI Зводу) [15, с. 738–910]. Кредитним статутом передбачалося таке:

1. Кредитні установи були державними, приватними та громадськими (ст. 2 Кредитного статуту). До державних кредитних установ відносились: Державна комісія погашення боргів; Державний банк з його конторами, відділеннями і агентствами; Державна Ощадна каса; Державний дворянський земельний банк; Селянський поземельний банк; Позикові каси. Статути всіх без винятку кредитних установ повинні бути затвердженими в Міністра Фінансів.

2. Сплата капітального боргу та відсотків проводилася готівковими коштами. Однак в деяких випадках допускалася сплата боргу облігаціями Санкт-Петербурзького, Московського, і Одеського міського кредитних товариств та закладних листів Земського банку Херсонської Губернії [15, с. 852].

3. Позики могли видаватися на таких умовах: за особистою довірою; під забезпечення порукою; під заставу нерухомого чи рухомого майна [15, с. 866].

Після революції 1917 року ще три роки в Україні продовжувалась запекла та безжална війна, яка супроводжувалась масовим терором і лютістю, між чисельними претендентами на владу в Україні. Відповідно, кожна нова влада приймала рішення про випуск грошей та становлення грошово - кредитної системи. Так, 6 січня 1918 року Центральна Рада прийняла Закон «Про випуск державних кредитових білетів УНР», яким встановлювалося, що :

1) кредитові білети випускаються Державним банком УНР в розмірі, чітко обмеженому дійсними потребами грошового обміну під забезпечення тимчасово майном Республіки – нетрі, ліси, залізниця і прибутки від монополій (ст.1);

2) кредитові білети випускаються в карбованцях, при чому один карбованець містить 17,424 долі щирого золота і ділиться на 200 шагів (ст.4) [16, с. 33].

В IV Універсалі Центральної Ради від 9 січня 1918 року було доручено установити державно-народний контроль над усіма банками, що « через кредити нетрудовим класам помагали експлуатувати трудові маси. Відтепер кредитова поміч банків має йти передовсім на піддержку трудовому населенню й на розвиток народного господарства Української Народної Республіки, а не для спекуляції й ріжнородної банкової експлуатації» [16, с. 39].

За часів Гетьмана Скоропадського всіма справами державного кредиту та фінансової політики займалася Фінансова Рада (ст.37 Законів про тимчасовий державний устрій України від 29 квітня 1918 року) [16, с. 66]. Нині сказати щось про кредитну політику цих влад неможливо, адже історичні події швидко змінювались і вже 27 січня 1920 року було прийнято Постанову Всеукраїнського революційного комітету про поширення на Україну декретів РРФСР [16, с. 156]. Про кредитну політику 1918–1924 рр. України можна сказати, що вона характеризувалася такими ознаками:

1) ліквідовано всі приватні та іноземні банки (Постанова РНК від 02. 12. 1918 р. про ліквідацію іноземних бан-

ків в РРФСР; Декрет РНК про ліквідацію приватних земельних банків) [17, с. 120–121, 251]. При цьому зазначено, що кошти, які можуть залишитися після продажу цих банків, повинні зараховуватись до казни;

2) націоналізовано Московський народний банк, та на основі Московського народного банку і Народного банку РРФСР створено Народний банк РРФСР. Крім того, було прийнято рішення про єдиний банк на території РРФСР (Декрет РНК про націоналізацію Московського народного банку та про кредитування кооперації від 2 грудня 1918 р. [17, с. 119]; 3 часом про націоналізацію банків було проголошено і на західній Україні (Декларация Українських Народних Зборів про націоналізацію банків та великої промисловості Західної України від 29 жовтня 1939 року, Указ Президії Верховної Ради СРСР про націоналізацію банків, промислових і торгових підприємств, залізничного і водного транспорту і засобів зв'язку північної частини Буковини від 15 серпня 1940 р. [16, с. 379, 388]);

3) кредити видавалися в більшості випадків підприємствам для закупівлі сировини та обладнання, сплати заробітної плати тощо (Постанова РНК від 2 січня 1919 р. про асигнування 75 млн. рублів на фінансування промисловості і розплату з робочими Уфимської губернії та про порядок надання кредитів сусіднім радянським республікам [17, с. 595].

Різноманітність нормативно-правових актів, що регулювали питання укладення договорів, окреслення прав та обов'язків сторін договорів, встановлення принципів визначення власника на річ призвело до прийняття в 1922 році Цивільного кодексу РРФСР. У зв'язку з цим всі дружні республіки також прийняли такі кодекси, які фактично за змістом були подібні до ЦК РРФСР. В Цивільному Кодексі УРСР 1922 року в главі VI зобов'язального права договору позики присвячено 12 статей (ст. 208–219). Відповідно до ст. 208 ЦК УРСР 1922 року по договору позики одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальнику) гроші чи визначені родовими ознаками речі, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцю отриману суму грошей чи рівну кількість речей того самого роду та якості з відсотками чи без відсотків [18, с. 232].

З метою підвищення централізованого планового керівництва кредитною системою та встановлення домінуючої ролі Державного банку відносно інших кредитних установ 15 червня 1927 року було прийнято Постанову ЦВК та РНК СРСР «Про принципи побудови кредитної системи» [19, с. 23]. Відповідно до цієї постанови господарським організаціям надавалася можливість користуватися короткотерміновим кредитом і зберігати вільні гроші тільки в одному банку залежно від характеру їх діяльності.

Слід погодитися з тим, що з кінця 20-х років і до 1987 року в країні існувала гіпертрофована банківська система, основним завданням якої був механічний перерозподіл загальнодержавного позикового фонду між різними ланками народногосподарської системи всупереч загально визнаним принципам ринкової економіки. Державна монополія на банківську справу призводила до формалізації суті кредитних відносин. Кошти загальнодержавного кредитного фонду розподілялись централізовано на підставі кредитних планів. Кредитодавцем виступала держава, а фінансові організації лише представляли її інтереси. На цьому етапі характерною є специфіка банківського законодавства – на рівні ін-

струкцій та розпоряджень державних органів і, зокрема, Держбанку [20, с. 23].

Весь період формування банківської системи та вдосконалення законодавства щодо правового регулювання кредитування умовно можна поділити на два етапи: до проголошення незалежності України і після проголошення незалежності України.

До проголошення незалежності України правовики ще користувалися законодавчими актами СРСР, хоча вже почалося реформування не лише суспільних процесів, а й законодавства. Постанова ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про вдосконалення системи банків у країні та посилення їх впливу на підвищення ефективності економіки» від 17. 07. 1987 року започаткувала реформу банківської системи. Постановою Ради Міністрів УРСР від 15 листопада 1979 р. (в редакції постанови Ради Міністрів УРСР від 30 липня 1985 р. «Про затвердження Інструкції про порядок продажу громадянам товарів тривалого користування в кредит») встановлювалися правила кредитування громадян: кредит видавався під 16 % (п. 9 Інструкції) При отриманні кредиту необхідно надати паспорт з постійною пропискою (якщо прописка була тимчасовою, то кредит видавався лише на строк до закінчення дії прописки), довідку з основного місця роботи (п. 5–6). З часом договірні відносини в кредитуванні були передбачені і Законом СРСР «Про кооперацію в СРСР» від 26. 05. 1988 року, Законом СРСР «Про підприємства в СРСР» від 04. 06. 1990 року. Однак законодавчу основу кредитування після проголошення незалежності Україною заклав Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 20. 03. 1991 року, який дуже багато разів доповнювався та змінювався. До кредитних операцій зазначений закон відносить: 1) організацію купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів; 2) здійснення операцій на ринку цінних паперів від власного імені (включаючи андеррайтинг); 3) надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі; 4) придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлени товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів (факторинг); 5) лізинг (ст. 49 Закону в редакції від 7 грудня 2000 р.). Необхідно погодитись з тим, що частина таких операцій, за правовою сутністю не є такими, що опосередковують виникнення кредитних відносин [20, с. 25].

З кожним новим нормативно-правовим актом, таким як Закон України «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» від 19. 06. 2003 року, Закон України «Про кредитні спілки» від 20. 12. 2001 року, Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12. 07. 2001 року, законодавець нібито намагався вдосконалити процес виникнення кредитних відносин та врегулювати процедуру укладення договору. Разом з тим вся маса прийнятих законодавчих актів не може захистити ні права позичальників, ні права кредитодавця, адже в даних нормативно-правових актах чітко не прописано: механізми захисту позичальників (який максимальний відсоток може бути встановлений, за яких умов він може бути змінений і наскільки; який порядок звернення стягнення на майно в разі неможливості подальшого погашення боргу; чи мають право банки та інші кредитні

установи передавати інформацію по боржниках до колекторних установ тощо), механізми захисту банків та інших кредитних установ, які є учасниками кредитних відносин. Дехто може заперечити проти такого твердження, адже є Постанова правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків» від 6 липня 2000 р., в якій надано вказівку щодо оцінки фінансового стану позичальника; Постанова правління Національного банку України «Положення про порядок отримання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів і надання резидентами позик в іноземній валюті нерезидентам» від 17 червня 2004 р., в якій встановлено максимальну процентну ставку за кредитними договорами. Однак відповідно до ст. 3 ЦК України та ст. 44 ГК України суб'єкти господарювання при здійсненні діяльності мають право дотримуватися принципу свободи здійснення підприємницької діяльності, а саме: тільки кредитодавець може вирішити – кому надати кредит, на яких умовах та визначити порядок виконання кредитного договору. На підтвердження цього можна навести ст. 1056-1 ЦК України, яка надає право визначати розмір процентів та порядок їх сплати за договором залежно від кредитного ризику, наданого забезпечення, попиту і пропозицій, які склалися на кредитному ринку, строку користування кредитом, розміру облікової ставки та інших факторів, тобто фактично розмір відсотків встановлює кожна окрема фінансова структура, яка може надати кредит. А це на практиці призводить до свавілля та встановлення занадто високих відсотків чи занадто суворих договірних умов. Тому на законодавчому рівні необхідно закріпити механізми захисту всіх учасників кредитних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Скржинська М. Найдавніші грошово-кредитні операції на території України / М. Скржинська // Вісник Національного банку України. – 1998. – №7. – С. 61–64.
2. *Хрестоматія* по истории древнего Востока. – М., 1980. – С. 152–177.
3. *Пряко В. В.* Історія грошей і кредиту. Підручник / В. В. Пряко, М. М. Сайко – К.: Кондор, 2009. – 508 с.
4. *Бонград-Левин Г. М.* Індія в древности. / Г. М. Бонград-Левин, Г. Ф. Ильин / – М., 1985 – 755 с.
5. *Владимирский-Буданов М. Ф.* Обзор истории русского права. / М. Ф. Владимирский-Буданов / – Ростов-на-Дону. – «Феникс», 1995.– 640 с.
6. *Кредит и его формы: Учебное пособие.* / Колесников В. И., Черненко В. А., Малькова С. А., Иванова Л. М. – СПб: Издательство СПбГУЭФ, 2001. – 74 с.
7. *Шевелева К.* Безрассудная ссуда... как взять деньги в ломбарде // Сегодня. – 2009. – 14 мая.
8. *Российское законодательство X–XX веков: в 9-и т.* – М.: Юридическая литература, 1984. – Т. 1: Законодательство Древней Руси. – 1984. – 432 с.
9. *Гошко Ю. Г.* Звичаєве право населення Українських Карпат та Прикарпаття XIV–XIX ст. / Ю. Г. Гошко. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. – 329 с.
10. *Судебники XV–XVI веков.* / Подготовка текстов Р. Б. Мюллер, Л. В. Черепнина. Комментарии А. И. Копанева, Б. А. Романова и Л. В. Черепнина. Под общей редакцией академика Б. Д. Грекова. – Москва–Ленинград: Изд-во Академии наук СССР, 1952. – 618 с.
11. *Российское законодательство X–XX веков: в 9-и т.* – М.: Юридическая литература, 1984. – Т. 3: Акты земских соборов. – 1985. – 512 с.

12. *Законодательство* Петра I. – М.: Юридическая литература, 1997.– 880 с.

13. *Дружкова І. С.* Кредитно-банківські установи на півдні України в ХІХ – на початку ХХ ст. (історичний аспект): дис. ...канд. іст. наук: 07.00.01/ Дружкова Ірина Сергіївна. – Одеса, 2004. – 220 с.

14. *Российское законодательство Х–ХХ веков*: В 9-и т. – М.: Юридическая литература, 1984. – Т. 7: Документы крестьянской реформы. – 1989. – 816 с.

15. *Свод законов* Российской империи: В 18-и т. – Спб, 1906. – Ч. 2 Т. 11: Уставъ Кредитный . – 1906. – 910 с.

16. *Хрестоматія з історії держави і права України*: навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти: У 2-х т. / За ред. В. Д. Гон-

чаренко. – Вид. 2-ге перероблене і доповнене. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000. – Т. 2: Лютий 1917 р. – 1996 р. – 2000. – 728 с.

17. *Декреты* Советской власти: В 10-и т. – М.: Издательство политической литературы, 1957. – Т. IV: 10 ноября 1918 г. – 31 марта 1919г. – 1968. – 731 с. (Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС Институт истории СССР АН СССР).

18. *Хрестоматія по истории* отечественного государства и права 1917–1991гг. / Под ред. О. И. Чистякова.– М.: Зерцало, 1997. – 564 с.

19. *Кредитно-денежная система* СССР. К 50-летию Великой Октябрьской социалистической революции / Гл. редактор А. А. Посконов. – М.: «Финансы», 1967.– 320 с.

20. *Ленех С. М.* Кредитний договір: дис. .канд. юрид. наук: 12.00.03/ Ленех Світлана Михайлівна. – Львів, 2003. – 204 с.

This article is devoted to complex complex analysis of historical sources, which regulated the order of origin, change and stopping of relations by credit agreement.

Стаття посвящена комплексному аналізу історических источников, которые регулировали порядок возникновения, изменения и прекращения отношений по кредитному договору.